

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยความเชื่อศรัทธาตามแนวทางพระพุทธศาสนา ของผู้ต้องขัง เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม สรุปได้ดังนี้

1. วัตถุประสงค์การวิจัย
2. สมมติฐานการวิจัย
3. วิธีดำเนินการวิจัย
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. สรุปผลการวิจัย
6. อภิปรายผล
7. ข้อเสนอแนะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงความเชื่อศรัทธาตามแนวทางพระพุทธศาสนาของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม

2. เพื่อเปรียบเทียบ หากความสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพทาง เพศ อายุ ประเภทความผิด

ชั้น และระดับการศึกษา ของผู้ต้องขัง กับความเชื่อศรัทธาตามแนวทางพระพุทธศาสนา

สมมติฐานการวิจัย

1. ผู้ต้องขังหญิงมีความเชื่อศรัทธา มากกว่าผู้ต้องขังชาย
2. ผู้ต้องขังที่มีอายุมากขึ้น ตั้งแต่ 36 ปีขึ้นไป มีความเชื่อศรัทธา มากกว่าผู้ต้องขังที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปีลงมา
3. ผู้ต้องขังที่กระทำความผิดต่อชีวิตและร่างกาย ต่อทรัพย์ และต่อเพศ มีความเชื่อศรัทธา น้อยกว่า ผู้ต้องขังที่กระทำความผิดต่อสิ่งเสพติด และความผิดทั่วไป
4. ผู้ต้องขังชั้นเยี่ยม ชั้นดีมาก และชั้นดี มีความเชื่อศรัทธา มากกว่าผู้ต้องขังชั้นกลาง ชั้นเลว และชั้นเลวมาก
5. ผู้ต้องขังที่มีระดับการศึกษาสูงกว่า มีความเชื่อศรัทธา มากกว่าผู้ต้องขังที่มีระดับ การศึกษาที่ต่ำกว่า
6. สถานภาพทาง เพศ อายุ ประเภทความผิด ชั้น และการศึกษาของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์กันกับ ความเชื่อศรัทธา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ผู้ต้องขังเด็ดขาด ในเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม จำนวน 546 คน แยกเป็นผู้ต้องขังชาย 460 คน ผู้ต้องขังหญิง 86 คน (จากยอดผู้ต้องขังในวันเก็บข้อมูล วันที่ 1 ก.พ. 49)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง เก็บจากประชากรทั้งหมด แล้วทำการคัดเอาเฉพาะแบบสอบถามที่สมบูรณ์ ได้กลุ่มตัวอย่าง 450 คน คิดเป็นร้อยละ 82.42 ของประชากร แยกเป็นผู้ต้องขังชาย 364 คน คิดเป็นร้อยละ 80.89 เป็นผู้ต้องขังหญิง 86 คน คิดเป็นร้อยละ 19.11

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถาม จำนวน 2 ชุด

ชุดที่ 1 เป็นแบบสอบถามข้อมูลทั่วไปสำหรับผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist)

ชุดที่ 2 เป็นแบบสอบถามความเชื่ออนุญาบาลตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นแบบเลือกตอบ 2 ตัวเลือก คือ เชื่อ กับ ไม่เชื่อ

การสร้างเครื่องมือ

- ศึกษาการสร้างเครื่องมือจากเอกสาร ตำรา หนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนา
- สร้างแบบสอบถาม เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ต้องขัง
- สร้างแบบสอบถามเกี่ยวกับความเชื่ออนุญาบาล ให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับการนำไปสอบถามผู้ต้องขัง โดยนำเอาหลักธรรมเกี่ยวกับวิธีทำบุญ คือบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา และ เกี่ยวกับการทำบาป คือทุจริต 3 ได้แก่กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต
- นำแบบสอบถามเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ
- ให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบโครงสร้างเนื้อหา ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาแบบสอบถาม และพิจารณาการใช้ภาษา
- นำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดร้อยเอ็ด แล้ววิเคราะห์หาความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม (Reliability) ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .9018 และหาความเที่ยงตรงของเนื้อหา โดยวิธีการหาความเที่ยงของเนื้อหาจากความเห็นของผู้เชี่ยวชาญเป็นหลัก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ออกหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ไปกรมราชทัณฑ์ เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม และเรือนจำจังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อขออนุญาตทำการวิจัยในเรือนจำ
2. ผู้วิจัย เดินทางไปทดสอบเครื่องมือด้วยตนเอง เพื่อแจกแบบสอบถามในการทดลองเครื่องมือ จำนวน 45 ชุด กับผู้ต้องขังเค็ดขาด เรือนจำจังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2549 และเดินทางไปเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง เพื่อแจกแบบสอบถาม กับผู้ต้องขังเค็ดขาด เรือนจำจังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2549 แจกแบบสอบถาม จำนวน 546 ชุด

การวิเคราะห์ข้อมูล

ลำดับการวิเคราะห์

1. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสอบถาม แล้วคัดเลือกเอาเฉพาะฉบับที่สมบูรณ์ ได้แบบสอบถามที่สมบูรณ์ จำนวน 450 ชุด
2. นำแบบสอบถามที่สมบูรณ์มาตรวจสอบให้คะแนนตามเกณฑ์
3. นำคะแนนที่ได้ไปวิเคราะห์ผล โดยการนำข้อมูลจากแบบสอบถามทั้งหมด มาวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป
4. วิเคราะห์แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปสำหรับผู้ตอบแบบสอบถาม ที่มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Checklist) และวิเคราะห์ความเชื่อบุญบาปตามแนวทางพระพุทธศาสนาของผู้ต้องขัง ในภาพรวมและรายด้าน โดยใช้ค่าสถิติร้อยละ (Percentage) ดังนี้
  - 4.1 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ดังนี้
    - 4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม
    - 4.1.2 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป โดยรวม
    - 4.1.3 ความเชื่อเรื่องบุญ โดยรวม
      - 1) ความเชื่อเรื่องบุญ ด้านทาน
      - 2) ความเชื่อเรื่องบุญ ด้านศีล
      - 3) ความเชื่อเรื่องบุญ ด้านภาวนา
    - 4.1.4 ความเชื่อเรื่องบาป โดยรวม
      - 1) ความเชื่อเรื่องบาป ด้านกายทุจริต
      - 2) ความเชื่อเรื่องบาป ด้านมโนทุจริต
      - 3) ความเชื่อเรื่องบาป ด้านวจีทุจริต
    - 4.1.5 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป จำแนกตามเพศ
    - 4.1.6 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป จำแนกตามอายุ

4.1.7 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป จำแนกตามประเภทความคิด

4.1.8 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป จำแนกตามชั้น

4.1.9 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป จำแนกตามระดับการศึกษา

4.2 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ หาค่าความสัมพันธ์ (Chi-Square) ระหว่างตัวแปรอิสระ กับความเชื่อบุญและบาป ดังนี้

4.2.1 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป กับเพศ

4.2.2 ความเชื่อเรื่องบุญ กับเพศ

4.2.3 ความเชื่อเรื่องบาป กับเพศ

4.2.4 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป กับอายุ

4.2.5 ความเชื่อเรื่องบุญ กับอายุ

4.2.6 ความเชื่อเรื่องบาป กับอายุ

4.2.7 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป กับประเภทความคิด

4.2.8 ความเชื่อเรื่องบุญ กับประเภทความคิด

4.2.9 ความเชื่อเรื่องบาป กับประเภทความคิด

4.2.10 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป กับชั้นของผู้ต้องขัง

4.2.11 ความเชื่อเรื่องบุญ กับชั้นของผู้ต้องขัง

4.2.12 ความเชื่อเรื่องบาป กับชั้นของผู้ต้องขัง

4.2.13 ความเชื่อเรื่องบุญและบาป กับระดับการศึกษา

4.2.14 ความเชื่อเรื่องบุญ กับระดับการศึกษา

4.2.15 ความเชื่อเรื่องบาป กับระดับการศึกษา

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

1 ใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive statistics) โดยใช้ค่าร้อยละ (Percentage) วิเคราะห์แบบสอบถามข้อมูลทั่วไปสำหรับผู้ตอบแบบสอบถาม และวิเคราะห์ความเชื่อบุญบาปตามแนวทางพระพุทธศาสนาของผู้ต้องขัง

2. ใช้สถิติอ้างอิง (Inference statistics) ทำการเปรียบเทียบ โดยการแจกแจงแบบไคสแควร์ (Chi-Square) หาค่าความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระ กับความเชื่อบุญบาป

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยถึงความเชื่อบุญบาปตามแนวทางพระพุทธศาสนาของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม ผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นผู้ต้องขังเด็ดขาด ของเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม มีจำนวนทั้งสิ้น 546 คน ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถาม

ให้กับผู้ต้องขังเด็ดขาดทั้งหมด แล้วรวบรวมแบบสอบถามที่ส่งคืน ได้เลือกเอาเฉพาะฉบับที่สมบูรณ์ ได้แบบสอบถามทั้งสิ้น 450 ชุด คิดเป็นร้อยละ 82.42 ของผู้ต้องขังเด็ดขาดทั้งหมด ส่วนมากเป็นผู้ต้องขังชาย คิดเป็นร้อยละ 80.89 รองลงมาคือผู้ต้องขังหญิง คิดเป็นร้อยละ 19.11 ตามลำดับ ส่วนมากเป็นผู้มีอายุอยู่ระหว่าง 26 – 35 ปี คิดเป็นร้อยละ 40.89 รองลงมาคืออายุไม่เกิน 25 ปี คิดเป็นร้อยละ 31.56 อายุ 36 -50 ปี คิดเป็นร้อยละ 22.67 และอายุ 50 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 4.89 ตามลำดับ ส่วนมากเป็นผู้ต้องขังที่กระทำความผิดเกี่ยวกับสิ่งเสพติด คิดเป็นร้อยละ 40.00 รองลงมาคือความผิดต่อชีวิตและร่างกาย คิดเป็นร้อยละ 22.67 ความผิดต่อทรัพย์สิน คิดเป็นร้อยละ 19.11 ความผิดทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 10.89 และความผิดต่อเพศ คิดเป็นร้อยละ 7.33 ตามลำดับ ส่วนมากเป็นผู้ต้องขังชั้นดีมาก คิดเป็นร้อยละ 35.33 รองลงมาคือชั้นเยี่ยม คิดเป็นร้อยละ 33.33 ชั้นดี คิดเป็นร้อยละ 28.22 ชั้นกลาง คิดเป็นร้อยละ 2.67 และชั้นเลว คิดเป็นร้อยละ 0.44 ตามลำดับ ส่วนมากเป็นผู้จบการศึกษาในระดับชั้น ป. 6 คิดเป็นร้อยละ 34.22 รองลงมาคือ จบชั้นม.3 คิดเป็นร้อยละ 29.78 จบชั้นม.6 คิดเป็นร้อยละ 27.33 ไม่จบชั้นประถมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 6.22 และจบปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 2.44 ตามลำดับ

2. ผลวิเคราะห์ข้อมูล เกี่ยวกับความเชื่ออนุบายตามแนวทางพระพุทธศาสนา ของผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม สรุปผลได้ดังนี้

2.1 ภาพรวมของความเชื่อและบาป พบว่าผู้ต้องขังส่วนมากมีความเชื่อและบาป ทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านทาน ศีล ภาวนา กายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต คิดเป็นร้อยละ 86.43 ในรายด้านพบว่าผู้ต้องขังมีความเชื่อด้านกายทุจริตมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 15.04 รองลงมาได้แก่ ด้านทาน คิดเป็นร้อยละ 14.92 ด้านมโนทุจริต คิดเป็นร้อยละ 14.54 ด้านภาวนา คิดเป็นร้อยละ 14.27 ด้านวิจิทุจริต คิดเป็นร้อยละ 14.00 และด้านศีล คิดเป็นร้อยละ 13.66 ตามลำดับ

2.2 ภาพรวมของความเชื่อเรื่องบุญ พบว่าผู้ต้องขังส่วนมากมีความเชื่อเรื่องบุญ ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านทาน ศีล และภาวนา คิดเป็นร้อยละ 85.69 ในรายด้าน พบว่า มีความเชื่อด้านทานมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 29.83 รองลงมาได้แก่ด้านภาวนา คิดเป็นร้อยละ 28.54 และด้านศีล คิดเป็นร้อยละ 27.32 ตามลำดับ

2.3 ภาพรวมของความเชื่อเรื่องบาป พบว่าผู้ต้องขังส่วนมากมีความเชื่อเรื่องบาป ทั้ง 3 ด้าน คือด้านกายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต คิดเป็นร้อยละ 87.16 ในรายด้านพบว่า มีเชื่อด้านกายทุจริตมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 30.08 รองลงมาได้แก่ด้านมโนทุจริต คิดเป็นร้อยละ 29.08 และด้านวิจิทุจริต คิดเป็นร้อยละ 28.00 ตามลำดับ

2.4 จำแนกตามเพศ

พบว่าผู้ต้องขังทั้งเพศชายและเพศหญิงส่วนมาก มีความเชื่อเรื่องบุญและบาป ทั้ง 6 ด้าน โดยผู้ต้องขังหญิงมีความเชื่อเรื่องบุญและบาปมากกว่าผู้ต้องขังชาย ผู้ต้องขังหญิงมีความเชื่อ

คิดเป็นร้อยละ 87.43 ผู้ต้องขังชายมีความเชื่อคิดเป็นร้อยละ 86.19 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.5 จำแนกตามอายุ

พบผู้ต้องขังในทุกระดับอายุ ส่วนมากมีความเชื่อทั้งบุญและบาป ทั้ง 6 ด้าน เมื่อเรียงลำดับความเชื่อจากมากไปน้อย พบว่าผู้ต้องขังที่มีอายุ 50 ปี ขึ้นไป มีความเชื่อมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 93.18 รองลงมาได้แก่อายุระหว่าง 36-50 ปี คิดเป็นร้อยละ 88.52 อายุระหว่าง 26-35 ปี คิดเป็นร้อยละ 86.34 และอายุไม่เกิน 25 ปี คิดเป็นร้อยละ 84.02 ตามลำดับ โดยพบว่าผู้ต้องขังที่มีอายุมากขึ้น ตั้งแต่ 36 ปี ขึ้นไป มีความเชื่อบุญบาปมากผู้ต้องขังที่มีอายุต่ำกว่า 35 ปีลงมา เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.6 จำแนกตามประเภทความผิด

พบว่าผู้ต้องขังทุกประเภทความผิด ส่วนมากมีความเชื่อทั้งบุญและบาป ทั้ง 6 ด้าน เมื่อเรียงลำดับความเชื่อจากมากไปน้อย พบว่าผู้ต้องขังความผิดต่อสิ่งเสพติด มีความเชื่อมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 89.83 รองลงมาได้แก่ความผิดทั่วไป คิดเป็นร้อยละ 85.47 ความผิดต่อทรัพย์สิน คิดเป็นร้อยละ 85.44 ความผิดต่อเพศ คิดเป็นร้อยละ 84.56 และความผิดต่อชีวิตและร่างกาย คิดเป็นร้อยละ 82.35 ตามลำดับ โดยพบว่าผู้ต้องขังที่กระทำความผิดต่อสิ่งเสพติดและความผิดทั่วไป มีความเชื่อบุญบาปมากกว่าผู้ต้องขังที่กระทำความผิดต่อชีวิตและร่างกาย ความผิดต่อทรัพย์สิน และความผิดต่อเพศ เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.7 จำแนกตามชั้น

พบว่าผู้ต้องขังทุกชั้น ส่วนมากมีความเชื่อทั้งบุญและบาป ทั้ง 6 ด้าน เมื่อเรียงลำดับความเชื่อจากมากไปน้อย พบว่าผู้ต้องขังชั้นดีมาก มีความเชื่อมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 89.50 รองลงมาได้แก่ผู้ต้องขังชั้นเยี่ยม คิดเป็นร้อยละ 88.48 ผู้ต้องขังชั้นดี คิดเป็นร้อยละ 81.29 ผู้ต้องขังชั้นกลาง คิดเป็นร้อยละ 76.59 และผู้ต้องขังชั้นเลว คิดเป็นร้อยละ 75.00 ตามลำดับ โดยพบว่าผู้ต้องขังชั้นเยี่ยม ชั้นดีมาก และชั้นดี มีความเชื่อบุญบาปมากกว่าผู้ต้องขังชั้นกลางและชั้นเลว เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.8 จำแนกตามการศึกษา

พบว่าผู้ต้องขังทุกระดับการศึกษา ส่วนมากมีความเชื่อทั้งบุญและบาป ทั้ง 6 ด้าน เมื่อเรียงลำดับความเชื่อจากมากไปน้อย พบว่าผู้ต้องขังที่ไม่จบระดับชั้นประถมศึกษา มีความเชื่อมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 88.69 รองลงมาได้แก่ผู้จบชั้น ม. 3 คิดเป็นร้อยละ 87.74 ผู้จบชั้น ป. 6 คิดเป็นร้อยละ 87.24 ผู้จบชั้นม. 6 คิดเป็นร้อยละ 83.91 และผู้จบชั้นปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 81.60 ตามลำดับ โดยพบว่าผู้ต้องขังที่มีระดับการศึกษาที่ต่ำกว่า จะมีความเชื่อบุญบาปมากกว่าผู้ต้องขังที่จบการศึกษาในระดับที่สูงกว่า ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

3. ผลจากการเปรียบเทียบหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม (Chi-square) สรุปได้ดังนี้

3.1 เพศของผู้ต้องขัง ไม่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

3.2 อายุของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้ที่มีอายุมากขึ้นมีความเชื่อเรื่องบุญบาปมากขึ้น ไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

3.3 ประเภทความผิดของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยประเภทความผิดที่มีพฤติกรรมกระทำความผิดที่ใช้ความรุนแรงมากขึ้น จะมีความเชื่อเรื่องบุญบาปน้อยลง เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

3.4 ชั้นของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้ต้องขังที่อยู่ในชั้นที่สูงขึ้นจะมีความเชื่อเรื่องบุญบาปมากขึ้น เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

3.5 ระดับการศึกษาของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผู้มีการศึกษาที่สูงขึ้นจะมีความเชื่อเรื่องบุญบาปน้อยลง เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

อภิปรายผล

จากการวิจัยครั้งนี้ มีประเด็นที่น่าจะนำมาอภิปรายผล ดังนี้

1. ผู้ต้องขังเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม โดยส่วนมากมีความเชื่อเรื่องบุญและบาปตามแนวทางพระพุทธศาสนา ทั้งในภาพรวมและรายด้าน ในภาพรวมของบุญและบาป ผู้ต้องขังมีความเชื่อถึงร้อยละ 86.43 โดยมีความเชื่อในเรื่องบุญถึงร้อยละ 85.69 และเชื่อในเรื่องบาปถึงร้อยละ 87.16 ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้ต้องขังส่วนมากเป็นผู้นับถือพุทธศาสนามาก่อน มีวิถีชีวิตที่อยู่กับภาพแวดล้อมแบบชาวพุทธเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว แต่ต้องกระทำความผิดกฎหมาย เพราะขาดสติยับยั้งในการกระทำความผิด หรือมีความมัวเมาลุ่มหลง มีความประมาท หรือไม่มีความเข้าใจในหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ หรือมีเหตุผลความจำเป็นอื่น ๆ ที่ต้องกระทำผิด เมื่อเป็นผู้ต้องขังแล้ว ทุกคนจะต้องผ่านกระบวนการในการพัฒนาจิตใจ จากเรือนจำ ซึ่งกรมราชทัณฑ์ถือเป็นนโยบายเน้นหนักสำหรับพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง มีโปรแกรมและกิจกรรมด้านการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังมากมาย ช่วยส่งเสริมด้านการพัฒนาจิตใจของผู้ต้องขัง เพื่อให้กลับตนกลับใจเป็นคนดี ให้เกิดความเชื่อในบุญบาป ในกฎแห่งกรรม โดยอาศัยหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาช่วยในการพัฒนาจิตใจ ประกอบกับเรือนจำมีเจ้าหน้าที่อนุศาสนาจารย์ ซึ่งเป็นผู้มีความชำนาญการด้านการอบรม เป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง

นอกจากนั้นยังมีพระสงฆ์เข้าไปช่วยอบรมพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังร่วมกับเรือนจำ ตลอดถึงสภาพการเป็นอยู่ที่ยากลำบากของผู้ต้องขัง ย่อมจะทำให้ผู้ต้องขังได้คิดทบทวนพฤติกรรมของตนเอง ในสิ่งที่ผ่านมา ผนวกเข้ากับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับเรื่องกฎของกรรม ที่ได้รับการอบรมจากเรือนจำ ย่อมจะส่งผลให้ผู้ต้องขังเกิดความเชื่อในเรื่องบุญบาปตามแนวทางพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ซึ่งถือว่าสอดคล้องกับหลักความจริงของหลักอริยสัจ 4 ที่ว่าเมื่อผู้ใดพิจารณาเห็นทุกข์ เห็นเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ปัญญาย่อมเกิด เพราะชีวิตไม่ประมาท ตรงข้ามกับผู้เป็นอยู่ด้วยความสะควกสบาย มักจะไม่ค่อยได้พิจารณาเห็นความจริงของชีวิต หากไม่ระมัดระวัง หรือไม่เข้าใจในของสังขาร ก็มีมักจะเกิดความประมาทในชีวิตได้

2. จากผลการวิเคราะห์ที่จำแนกตามเพศของผู้ต้องขัง พบว่าทั้งเพศชาย และเพศหญิง ได้มีความเชื่อในเรื่องบุญและบาป ที่ใกล้เคียงกัน คือเพศชายมีความเชื่อคิดเป็นร้อยละ 86.19 เพศหญิงมีความเชื่อ คิดเป็นร้อยละ 87.43 สามารถอธิบายได้ว่าความเชื่อของผู้ต้องขังไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศของผู้ต้องขัง หรืออธิบายได้ว่าเพศไม่ทำให้เกิดความเชื่อที่แตกต่างกัน

3. จากผลการวิเคราะห์ที่จำแนกตามอายุของผู้ต้องขัง พบว่าระดับความเชื่อในเรื่องบุญและบาปของผู้ต้องขัง ที่เป็นไปในลักษณะเรียงตามลำดับ คือผู้ต้องขังที่มีอายุน้อยกว่า จะมีระดับความเชื่อต่ำกว่าผู้ต้องขังที่มีอายุมากกว่า และพบว่าอายุของผู้ต้องขัง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อทั้งบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นั้น เมื่อพิจารณาตามสภาพของสังคม น่าจะมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน ที่เป็นยุคแห่งเทคโนโลยีและการสื่อสารที่มีอย่างแพร่หลาย และการรับเอาวัฒนธรรมจากต่างถิ่น ที่เน้นความสำคัญทางด้านวัตถุนิยม มากกว่าการให้ความสำคัญทางด้านจิตใจ ผู้คนในยุคปัจจุบัน หรือเด็กในยุคใหม่ จึงมักจะเห็นความสำคัญทางด้านวัตถุมากกว่าด้านจิตใจ การนับถือพุทธศาสนาก็มักจะจะเป็นไปแบบผิวเผิน ไม่ได้นำหลักศาสนาไปใช้ในชีวิตอย่างแท้จริง แม้แต่รูปแบบการทำบุญในปัจจุบัน ก็มีวิวัฒนาการที่หลากหลายส่วนมากจะเน้นไปในการการทำบุญในเชิงปริมาณ มากกว่าคุณภาพที่จะเกิดขึ้นกับจิตใจ ผู้คนมีแนวโน้มขาดคุณธรรมจริยธรรมเพิ่มมากขึ้น มีพฤติกรรมในการกระทำความผิด ที่มีความรุนแรง และซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ซึ่งแตกต่างจากสังคมในสมัยก่อนผู้คนมักจะเป็นอยู่แบบเรียบง่าย มีความใกล้ชิดกับพุทธศาสนา นับถือพุทธศาสนาด้วยศรัทธาและความเข้าใจ ผู้คนมีคุณธรรมจริยธรรม ตลอดถึงการใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการศึกษา ตลอดถึงในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ หรือให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในการตัดสินใจในชุมชน น่าจะเป็นสาเหตุที่ทำให้ความเชื่อของผู้ต้องขังเป็นไปตามระดับอายุ กล่าวคือคนสมัยก่อนจะมีความเชื่อเรื่องบุญและบาปมากกว่าคนในปัจจุบัน หรืออาจมองในแง่ที่ว่าผู้คนมีแนวโน้มในการเกิดความไม่เชื่อในเรื่องบุญและบาป

4. จากผลการวิเคราะห์ที่จำแนกตามตามประเภทความผิดของผู้ต้องขัง พบว่าผู้ต้องขังความผิดต่อสิ่งเสพติด มีความเชื่อเรื่องบุญและบาปมากที่สุด รองลงมาได้แก่ผู้ต้องขังความผิดทั่วไป ความผิดต่อทรัพย์ ความผิดต่อเพศ และความผิดต่อชีวิตและร่างกาย เป็นไปในลักษณะเรียงตามลำดับ และพบว่าประเภทความผิดของผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์กันกับความเชื่อเรื่องบุญและบาป นั้น หากพิจารณาตามระดับความเชื่อจากเชื่อจากมากไปน้อย ถือว่าระดับความเชื่อมีความสอดคล้องประเภทความผิด กล่าวคือความผิดที่ใช้อากรรมและความรุนแรงน้อย ก็จะมี ความเชื่อในเรื่องบุญและบาปมาก ความผิดที่ใช้อากรรมและความรุนแรงมากก็จะมี ความเชื่อในเรื่องบุญและบาปน้อย ดังนั้นจึงเห็นว่าผู้ต้องขังความผิดเกี่ยวกับสิ่งเสพติด จะมีระดับความเชื่อในเรื่องบุญและบาปมากกว่าผู้ต้องขังความผิดอื่น ๆ เพราะมีการใช้อากรรมและความรุนแรงในการกระทำความผิดน้อยกว่าผู้ต้องขังความผิดอื่น ๆ รองลงมาได้แก่ผู้ต้องขังความผิดทั่วไป มักจะเป็นผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับ พระราชบัญญัติต่าง ๆ เช่นรถยนต์ ปืน ป่าสงวน เป็นต้น รองลงมาได้แก่ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ ซึ่งมีสาเหตุมาจากความโลภอยากได้ของผู้อื่น รองลงมาอีกได้แก่ความผิดเกี่ยวกับ เพศ มักจะใช้อากรรมทางเพศและความรุนแรงทางเพศ และสุดท้ายได้แก่ผู้ต้องขังความผิดต่อชีวิตและร่างกาย ซึ่งมักจะมีพฤติกรรมในการกระทำความผิดที่มีความรุนแรง เช่นเกี่ยวกับการฆ่า การทำร้ายร่างกาย การทะเลาะวิวาท จึงเป็นสาเหตุทำให้มีระดับความเชื่อในเรื่องบุญและบาปน้อยกว่าผู้ต้องขังความผิดประเภทอื่น ๆ

5. จากผลการวิเคราะห์ที่จำแนกตามชั้นของผู้ต้องขัง พบว่าผู้ต้องขังชั้นเยี่ยม ชั้นดี และชั้นดี จะมีความเชื่อมากกว่าผู้ต้องขังชั้นกลางและชั้นเลว และพบว่าชั้นของผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์กับระดับความเชื่อบุญและบาป อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นั้น ถือว่าระดับความเชื่อของผู้ต้องขังมีความสอดคล้องกับการแบ่งชั้นของผู้ต้องขังในเรือนจำ ที่ทำการแบ่งประเภทชั้นของผู้ต้องขังให้เป็นไปตามระดับความประพฤติของผู้ต้องขัง

6. จากผลการวิเคราะห์ที่จำแนกตามระดับการศึกษาของผู้ต้องขัง มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับระดับการศึกษาของผู้ต้องขัง คือผู้ต้องขังที่จบการศึกษาในระดับที่ต่ำกว่า แต่มีความเชื่อในเรื่องบุญและบาป มากกว่าผู้ต้องขังที่จบในระดับสูงกว่า มีลักษณะเป็นไปตามลำดับ และผลจากการวิเคราะห์พบว่าระดับการศึกษาของผู้ต้องขังมีความสัมพันธ์กับความเชื่อในเรื่องบุญและบาป นั้น ซึ่งผลจากการวิเคราะห์ไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือผู้ต้องขังที่มีระดับการศึกษาที่สูงกว่า จะมีความเชื่อในเรื่องบุญและบาปมากกว่าผู้ต้องขังที่มีระดับการศึกษาที่ต่ำกว่า แต่ผลการวิเคราะห์เป็นไปในทางตรงกันข้าม ผลดังกล่าว น่าจะมีผลมาจากผู้ต้องขังมีระดับการศึกษาน้อย อาจจะเป็นผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องบุญและบาปเป็นพื้นฐานเดิมอยู่ก่อนแล้ว แต่ต้องโทษจำคุก เพราะสาเหตุที่มีการศึกษาน้อย หรือมีความรู้ น้อย ในขณะที่ผู้ที่มีระดับการศึกษาที่สูงกว่า มีความฉลาดกว่า แต่มีระดับความเชื่อในเรื่องบุญและบาป ที่เป็นพื้นฐานเดิมอยู่ในระดับต่ำ

จนเป็นสาเหตุทำให้ต้องโทษจำคุกในเรือนจำ ดังนั้นผู้มีส่วนในการจัดการศึกษา จึงมีประเด็นที่น่าจะนำมาพิจารณาสำหรับการจัดการศึกษา คือ การศึกษาควรควบคู่ไปกับการพัฒนาจิตใจ กล่าวคือ ต้องสามารถพัฒนาคนให้เป็นทั้งคนเก่ง คนดี มีศีลธรรม จริยธรรมไปพร้อมกัน จึงจะถือว่าการจัดการศึกษาประสบผลสำเร็จ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 การพัฒนาจิตใจผู้ต้องขัง ถือว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับเรือนจำ จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ พบว่าผู้ต้องขัง โดยส่วนมากมีความเชื่อบุญและบาป แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาจิตใจผู้ต้องขังในเรือนจำจังหวัดมหาสารคาม มีส่วนอย่างยิ่งในการทำให้ผู้ต้องขังเกิดความเชื่อในบุญบาปตามแนวทางพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม แม้ผู้ต้องขังจะมีความเชื่อในเรื่องบุญและบาปแล้ว ก็ควรส่งเสริมให้ผู้ต้องขังเกิดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาในเชิงลึกอย่างแท้จริง เพราะความเชื่อหรือความศรัทธาตามหลักพระพุทธศาสนา นั้น ต้องควบคู่ไปกับปัญญา จึงจะเกิดผลดี ควรเน้นไปที่การฝึกปฏิบัติ ตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง ตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อผู้ต้องขังมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมในพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และมีธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจแล้ว ก็จะเป็นสิ่งป้องกันไม่ให้เกิดกลับไปกระทำความผิดซ้ำอีก และจะทำให้ผู้ต้องขังมีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องภายหลังพ้นโทษ

1.2 การจัดการเรียนการสอนให้กับผู้ต้องขัง ควรส่งเสริมให้เกิดความรู้ ควบคู่ไปกับการให้มีคุณธรรมจริยธรรม กล่าวคือทำให้เป็นคนเก่งและคนดีควบคู่กัน และควรเพิ่มการอบรมด้านการพัฒนาจิตใจให้กับผู้ต้องขังที่จบการศึกษาในระดับที่สูง เพราะจากผลการวิจัยพบว่าผู้ที่ยังจบการศึกษาในระดับสูง จะมีความเชื่อในเรื่องบุญและบาปน้อยกว่าผู้มีการศึกษาดำ แต่อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าจัดการศึกษาในเรือนจำไม่ได้ผล เพราะผลการวิจัยพบว่าผู้ต้องขังส่วนมากมีความเชื่อทั้งบุญและบาป

1.3 แนวทางการเผยแผ่พุทธศาสนา ควรเน้นไปในเรื่องของการสอนให้เกิดความเชื่อความศรัทธา ควบคู่ไปกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ตามแนวทางพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ไม่ควรหยุดหรือส่งเสริมเพียงมุ่งให้เกิดศรัทธาคือความเชื่อเท่านั้น ควรเน้นให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะจากการวิจัยพบว่าผู้ต้องขังมีความเชื่อในเรื่องบุญและบาปเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว แต่อาจไม่เข้าใจในหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพ้นทุกข์ตามแนวทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

1.4 การติดตามหลังพ้นโทษ ผู้ต้องขังที่พ้นโทษควรได้รับการส่งเสริมให้ความช่วยเหลืออย่างจริงจัง ท้ายถึง เพื่อให้มีโอกาสในการกลับตนกลับใจเป็นคนดี ส่งเสริมให้มีอาชีพเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ เชื่อว่าผู้ต้องขังโดยส่วนมากพร้อมที่จะกลับตนกลับใจเป็นคนดีของสังคม หากสังคมให้โอกาสกับพวกเขา เพราะผู้ต้องขังมีความเชื่อในเรื่องบุญบาปเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ยกเว้นผู้ที่ป็นอาชญากร โดยอาชีพหรือโดยสันดานเท่านั้นที่ไม่พร้อมจะกลับตนกลับใจ

1.5 สังคมควรเตรียมการป้องกัน ดีกว่าการตามไปแก้ไข ก็ต้องส่งเสริมให้คนในสังคมเกิดความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนา ให้มีความเชื่อในบุญและบาป เชื่อในกฎแห่งกรรม ควบคู่ไปกับการปฏิบัติให้เกิดปัญญา ตามแนวทางพุทธศาสนา เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้คนในสังคมต้องตกเป็นอาชญากร หรือเป็นผู้ต้องโทษในเรือนจำ ตลอดจนผู้ปกครองของเยาวชน ควรดูแลเอาใจใส่ ให้ความสำคัญกับเยาวชนหรือบุตรหลานของตนเองอย่างใกล้ชิด ควรส่งเสริมให้เยาวชน มีทั้งความรู้ควบคู่ไปกับความดี โดยไม่มุ่งให้เป็นเพียงคนเก่งโดยการวัดผลจากคะแนนในเชิงปริมาณอย่างเดียว ควรดูแลเอาใจใส่ส่งเสริมให้บุตรหลานเกิดการพัฒนาด้านจิตใจ เพื่อให้เป็นคนดีไปพร้อมกัน จะเป็นสิ่งป้องกันไม่ให้เยาวชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับกระทำความผิดต่าง ๆ เพราะผลจากการวิจัย เมื่อพิจารณาตามระดับอายุแล้ว พบว่าเยาวชนในปัจจุบันมีแนวโน้มในการไม่เชื่อเรื่องบุญและบาปมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยกับผู้ต้องขังเด็ดขาดของเรือนจำจังหวัดมหาสารคามเท่านั้น ควรมีการศึกษาวิจัยกับผู้ต้องขังในเรือนจำอื่น ๆ หรือผู้ต้องขังที่อยู่ในภาคอื่น ๆ หรือทำการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบระหว่างผู้ต้องขังเด็ดขาด กับผู้ต้องขังที่อยู่ระหว่างศาลพิจารณา หรือเปรียบเทียบระหว่างผู้ต้องขังกับบุคคลภายนอกเรือนจำ เป็นต้น

2.2 ควรทำการศึกษา กับตัวแปรอื่น ๆ เช่น ภูมิหลังของผู้ต้องขัง อาชีพก่อนต้องโทษ สถานภาพทางครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูจากครอบครัว ความสนใจในศาสนา ก่อนต้องโทษ เป็นต้น

2.3 ควรทำการศึกษาเรื่องอื่น ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับผู้ต้องขัง เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เป็นต้น